

Dudák: na Slovensko prenikla gotika v poslednej tretine 13.st.; nastal rozvoj miest (Kremnica, Banská Štiavnica), stavali sa hrady (*Spišský hrad*, Trenčiansky hrad, Strečno) aj kláštory (Bíňa); v 2.pol.14.st. vrcholil stavebný rozmach najmä na *Spiši* (Levoča) a na západnom Slovensku (trojloďový *halový* dóm sv. Martina v Bratislave so sieťovou klenbou); významnou stavbou na počiatku 15.st. je dóm sv. Alžbety v Košiciach so zložitými *hviezdovými* a *sieťovými klenbami* (od 1400); zachoval sa rad vzácnych *zrubových* kostolíkov (porovnaj *kostol artikulárny z čias protireformácie*): Hervartov (asi 1480); pozri *gotika anjouovská*

sochárstvo:

Dudák: monumentálne sochárstvo späté s architektúrou sa v slovenských podmienkach prejavilo iba zriedkavo; ide iba o ojedinelé konzoly a hlavice s plastickou výzdobou; jediným centrom kameňosochárskych prác bola košická stavebná huta: vysoký reliéf *tympanónu* kostola v Spišskej Novej Vsi na tému Korunovácia Panny Márie (pred 1400; reliéf koncipovaný ešte do veľkých blokových tvarov); ďalšou pamiatkou tejto huty je reliéf Kalvárie na fasáde františkánskeho kostola v Košiciach (asi 1405; jemné prevedenie v parlérovskom štýle; ďalej reliéfy späté s výzdobou košického dómu sv. Alžbety (1440; výjavy z legendy o sv. Alžbete), reliéfné pásy na tympanóne severného portálu (vyhotovené zrejme pri neskoršej dostavbe chrámu samotným majstrom Štefanom; pozri *Majster reliéfov košického dómu*); kým monumentálne sochárstvo sa pre nedostatok vhodných podmienok nemohlo dostatočne rozvinúť, viac možností malo rezbárstvo, ktoré sa mohlo uplatniť pri výzdobe oltárov a kostolných interiérov; slovenská gotika sa najlepšie realizovala práve v rezbárstve; k najstarším pamiatkam patrí sediaca soška Panny Márie z Marianky pri Bratislave (1270; stopy byzantského vplyvu), soška Panny Márie z Nových Košarísk; vlastný vývoj gotického rezbárstva začína v 14.st., v období vrcholnej gotiky; jedinečnou pamiatkou svojho druhu v celej strednej Európe je počiatkový typ *kridlového oltára* z Krígu (1340) s pretiahnutými postavami evanjelistov; mariánsky kult dal podnet celému radu *madon*: *Madona Slatvinská* (1390), *Madona zo Strážek* (1350), *Madona z Ružbách* (1390), *Madona z Malej Lomničky* (1430, zhotovená rezbárom levočského okruhu, patrí k najkrajším madonám typu *krásnych madoniek*); v menšom počte sa zachovali *piety*; poznáme iba *Pietu z lipianskeho kostola*, *Pietu bratislavskú*, *Pietu bardejovskú*, ktoré vznikli okolo 1420; k významným rezbárskym dielam vrcholnej gotiky patrí kalvária v košickom dome (pozri *Majster kalvárie košického dómu*); v neskoršej gotike preniká na Slovensko *lámány štýl* a vytvárajú sa tri okruhy intenzívnej rezbárskej činnosti; v košickom okruhu vznikajú diela prešovského rodáka Jána Weisa, ktorý pre prešovský kostol vytvoril 1490 hlavný oltár s Pannou Máriou a sv. Mikulášom v nadživotnej veľkosti; za najlepšie dielo košického okruhu sa považuje oltár Narodenia Pána a Sv. Trojice v Bardejove (neznámy majster); jemným realistickým prevedením sa blíži veľkému umeniu Víta Stossa (nemecký neskorogotický sochár, rezbár a grafik činný najmä v Krakove a Norimbergu); v spišskom okruhu vznikajú pozoruhodné diela v *Spišskej Kapitule*: oltár Smrti Panny Márie, oltár Troch kráľov, oltár Korunovácia Panny Márie; badať na nich vplyv dielne V. Stossa; za najväčšie dielo slovenskej gotiky je považovaný oltár levočského farského kostola sv. Jakuba od Pavla z Levoče (pozri *oltár levočský*, *Majster Pavol z Levoče*); z bansko-bystrického okruhu pochádza hlavný oltár v Banskej Štiavnici so sochami Panny Márie. sv. Kataríny a sv. Erasma, ktoré nesú pečať vplyvu V. Stossa

maliarstvo:

Dudák: iba pomaly sa zbavovalo tradícií románskeho umenia; nástenná maľba súvisela s architektúrou malých kostolov, v ktorých stena aj naďalej zostávala nečlenená; nový gotický výtvarný názor sa v slovenských podmienkach udomácňuje až v 14.st., spočiatku najmä v nástennej maľbe, neskoršie aj v tabuľovej a knižnej maľbe; tematika malieb je jednotná, zvyčajne má naratívny charakter, ako technika je častá *freska* alebo *secco*; farba mala symbolický význam (rúcho Márie bolo modré, Kristov odev červený, šaty svätcov zelené a odev zlých bytostí bol žltý; pozri *farebná symbolika*); celkový vzhľad malieb závisel od vplyvov rôznych európskych krajín; spočiatku to bol najmä vplyv taliansky a francúzsky, neskoršie nemecký a český; taliansky vplyv vyžaruje z jednej z najstarších nástenných malieb, ktorá sa nachádza v *Spišskej Kapitule* (1317) na tému Korunovanie Karola Róberta Pannou Máriou; český vplyv prezrádzajú maľby v Ponikách, Jure, Dolných Orešanoch, Veľkej Lomnici a Biakovciach; ich úroveň presahuje bežný priemer; tabuľová maľba prenikla na Slovensko asi z Čiech; jej hlavný rozvoj spadá do 1.pol.15.st. a vykazuje množstvo cudzích vplyvov; v rôznych oblastiach Slovenska vznikli dielne, ktoré produkovali značné množstvo obrazov; obdobne ako v sochárstve aj tu jestvujú tri väčšie okruhy

tabuľovej maľby (košický, banskobystrický, spišský); najvýznamnejší bol okruh košický; je známy najväčším slovenským tabuľovým oltárom sv. Alžbety v Košiciach (1474-77); pozostáva z 48 tabuľ s výjavmi zo života sv. Alžbety (pozri *Majster košického oltára*); z tohto okruhu je aj oltár sv. Ondreja v Bardejove (okolo 1460) s 28 tabuľami; strediskom ďalšieho okruhu gotickej maľby bola *Spišská Kapitula*; tu vznikol oltár Korunovania Panny Márie (1499), významný svojou kompozíciou, priestorovým riešením aj realistickým cítením, ktorým sa stal príkladom pre ďalšie oltárne diela; v banskobystrickom okruhu je pozoruhodný oltár sv. Barbory vo farskom kostole v Banskej Bystrici a oltár farského kostola v Banskej Štiavnici; slovenská *knížná maľba* je zastúpená pomerne malým počtom zachovaných pamiatok; je dosť pravdepodobné, že tvorba bola svojho času dosť rozvinutá, ale neskoršie sa diela postrácali a zničili; zo slovenských iluminátorov, pracujúcich pod českým vplyvom poznáme bratislavského kanonika Michala z Trnavy a jeho *misál* Národného múzea v Pešti; z ďalších diel sa zachovali misál mešťanostu mesta Bratislavy Jána Potenbergera (1481), Košický *graduál* (1518), mestská kniha v Banskej Štiavnici (maľby z baníckeho života); pozri *gotika anjouovská*

architektúra:

Dudák: gotická architektúra je architektúrou slohového obdobia vrcholného a neskorého stredoveku v Európe, ktoré v životnom štýle a umení vystriedalo sloh románsky; jeden z najpozoruhodnejších európskych architektonických slohov všetkých dôb (tiež preto, lebo ako jediný sloh nenadväzuje na klasickú antickú *tektoniku*); pôvodne sa tento slohový prejav nazýval galský (*modus gallicus*), čo bol vzhľadom na francúzsky pôvod gotiky výstižnejší názov (pozri *Gallia*); pomenovanie "gotika" prvý raz použil až *Vasari* v 16.st. v pejoratívnom význame (talianski *humanisti* považovali gotiku za barbarický, čiže z *antiky* nevychádzajúci sloh, severských *Góto*v, pozri *maniera tedesca*; staršie francúzske pomenovanie pre gotiku je *styl ogival* (lomený štýl), podľa jedného z charakteristických rysov slohu (*oblúka lomeného, klenby rebrovej* > *ogival* = rebro)

charakteristika doby:

Dudák: vo vrcholnom stredoveku nastal veľký rozvoj výrobných síl; naturálne hospodárstvo bolo postupne vytlačané hospodárstvom peňažným; rozvíjali sa remeslá (*cechové* zriadenie) a obchod (hanza); v 12.-13.st. výrazne vzrástla hospodárska a politická sila *miest* a súčasne vyvrcholila stredoveká rytierska kultúra (pozri *rytierstvo, rytier* 1); nadväzovali sa kontakty medzi jednotlivými krajinami, zvýšila sa úroveň vzdelanosti (mestské, kláštorné a katedrálne školy, *univerzity*); stredoveké myslenie dosiahlo v čase gotiky svojho vrcholu (*scholastické* sumy ako súhrny všetkého poznania); vedecké znalosti a viera sa ocitli v dočasnej rovnováhe, svet (pozri *univerzum*) bol interpretovaný ako dokonale vyvážená harmónia všetkých častí; snaha o vytvorenie systému a poriadku sa uplatňovala aj v architektúre; prehlbovala sa aj kresťanská spiritualita, významné miesto mal aj *mysticizmus*; vplyv získavali nové kazateľské rády (*dominikáni, františkáni*); vznikali nové *herézy* a *kacírske* hnutia (*albigenski*); na sklonku epochy otriaslo strednou Európou mohutné vystúpenie *husitov*; na počiatku gotického obdobia bola pápežská moc veľmi silná, ale od počiatku 14.st. upadala (početné *schizmy*); pod vplyvom moci francúzskych kráľov sa stal Avignon na celé storočie sídlom pápežov alebo vzdoropápežov; reakciou na krízu pápežstva konciliaristické hnutie (cirkevný *koncil* má byť nadradený *pápežovi*); najvyššia pápežská autorita bola obnovená až v priebehu *bazilejského koncilu* (pol.15.st.); nastal rozvoj národných monarchií; na európskom kontinente bolo silné najmä Burgundsko; stále viac silnela moc Francúzska a Anglicka, ktoré sa nakoniec stretli v storočnej vojne (1337-1453); moc cisára (pozri *rímsko-nemecká ríša*) bola oslabená v dôsledku dlhotrvajúcich sporov s pápežom; pomery sa urovnali až počas vlády cisára Karola IV. (1347-78); Taliansko sa rozpadlo na jednotlivé mestské štáty, spoločnosť bola poznačená bojom medzi stúpenkami pápeža a cisára; na Iberskom polostrove pokračovala a 1492 bola úspešne zavŕšená *reconquista*, Španielsko bolo zjednotené do jedného celku; rozvíjali sa národné štáty v Poľsku, v Českom kráľovstve (v rámci rímsko-nemeckej ríše) a v Uhorsku; v 12.-13.st. pokračovali *krížové výpravy do Svätej zeme*; štvrtá krížová výprava (zneužitá na rozbitie byzantskej ríše) skončila dobytím *Konštantínopole* a vytvorením latinského cisárstva na časti územia *byzantskej ríše* (1204-1261); dobytím Akkony (staroveké mesto na severnom pobreží *Palestíny*, v stredoveku základňa početných križiackych výprav) egyptským sultánom 1291 križiacke výpravy (s cieľom "oslobodiť Kristov hrob") definitívne ustali (pokračovali však križové výpravy proti *husitom*: 1420, 1421, 1426, 1427, 1431, 1467; pokračovali aj križové výpravy proti Prusom atď.); na konci 12. a v 13.st. sa kresťanstvo

rozšírilo na východ (do Pomoranska, Pruska, Litvy); v 1.pol.13.st. bola východná a čiastočne stredná Európa spustošená hordami mongolského chána *Čingischána*; v 2.pol.14.st. získali Turci veľkú časť Balkánu a na dlhý čas ohrozovali južnú a strednú Európu; v rokoch 1346-53 zúrila v Ázii a Európe "čierna smrť" (*mor*), ktorému iba v Európe podľahla štvrtina obyvateľstva (asi 25 mil. ľudí); v 15.st. Portugalsko a Španielsko podnikalo zámorské cesty, ktoré viedli k objaveniu Ameriky (1492; rok objavenia Ameriky je niekedy považovaný sa symbolický koniec *stredoveku*) a námorné cesty do Indie (1498)

vývoj gotickej architektúry:

Dudák: vývoj prebiehal v jednotlivých krajinách veľmi individuálne; napriek tomu je možné rozlíšiť základné fázy gotického slohu; vo Francúzsku sa začala gotická architektúra rozvíjať v pol.12.st. (ostatné druhy gotického umenia až na počiatku 13.st.); v Anglicku sa začala gotická architektúra rozvíjať v poslednej štvrtine 12.st., v Nemecku v 30.rokoch 13.st.; neskorá fáza gotiky vo Francúzsku, Anglicku a Nemecku doznievala na počiatku 16.storočia; v Taliansku gotika ako systém nikdy nenahradila formy nadväzujúce na antiku a už 1420 bola nahradená renesanciou (pozri *quattrocento*)

raná gotika:

Dudák: vznik slohu bol podmienený najmä výsledkami vývoja stavebných techník používaných v rôznych školách románskej architektúry (*burgundská stavebná škola, Ile-de-France, lombardská stavebná škola, rýnska stavebná škola, cisteriácka architektúra*); gotická architektúra vznikla tvorivým spojením konštrukčných vymožeností týchto škôl: *križová klenba*, použitie rebier (*rebrová klenba*), *lomeného oblúka*; hlavnou inováciou bolo prevýšenie rebrovej klenby tak, že v priereze mali klenby tvar lomeného oblúka (porovnaj prechod od *rímskej klenby* k rebrovej križovej klenbe v románskej architektúre); ako prvé gotické stavby sa označujú stavby v 12.st. v strednom Francúzsku (územie *Ile-de-France*, ktoré bolo doménou kráľa); táto oblasť bola doposiaľ umelecky skôr v pozadí a nepôsobila tu bezprostredne vplyv antickej tradície, ktorý do istej miery brzdil rozvoj nových konštrukčných prvkov a priestorových predstáv; za prvú skutočne gotickú stavbu je považovaný chór opátskeho kostola v Saint-Denis u Paríža (1140-44), vybudovaný opäť Surgerom; uplatnili sa v ňom základné gotické konštrukčné a priestorové prvky (*klenba križová* s priezrom *lomeného oblúka*, *oporné piliere*, *chórová ochodza* s kaplnkami; v dôsledku nového konštrukčného prístupu mohli byť čo najviac zväčšené okná a stenčené múry; vznikol nový, pôsobivý priestor; ranogotickú fázu ďalej zastupujú katedrály v Sens (1142-68) a v Senlis (od 1153); katedrála v Sens má šesťdielnu *klenbu rebrovú*, nevýrazný *transept*, v *presbyteriu* kruhovú ochodzu s jednou kaplnkou v rovine hlavnej osi; v hlavnej lodi je trojčlenné delenie steny (*arkády*, *empory*, *okná*; pozri *triforium*); v arkádach sa striedajú zväzkové príporý a tenké piliere (pozri *striedanie podpôr*); katedrála v Senlis má výrazný *transept* a v *prebyteriu* ochodzu s vencom plytkých kaplniek (porovnaj *chór s vencom kaplniek*); ostatné znaky majú obe katedrály zhodné; katedrála v Noyonu (po 1150-13.st.) má v pôdoryse polkruhovo zakončené ramená *transeptu*, v hlavnej lodi štvorčlenné delenie steny (*arkády*, *empory*, *triforium*, *okná*); katedrála v Laonu (1155-1235) má štvorčlenné delenie steny, zložito riešený *transept* a najmä výrazné západné priečelie s dvoma vežami a tromi mohutnými portálmi, s *rozetou*, výškovo odstupňovanou arkádovou *galériou* a odľahčenými vežami (pôvodne ich malo byť sedem); najvyspejšou ranogotickou katedrálou je katedrála Notre Dame v Paríži; je päťlod'ová, s *transeptom* a *ochodzou* v *presbyteriu* (pôvodne bez venca kaplniek); má šesťdielnu križovú klenbu, ale v interiéri bol dosiahnutý zhodný rytmus príporý a stĺpov v arkádach (vynechané príložkové *príporý* v uzlových bodoch); stena má trojité členenie (*arkády*, *empory*, *okná*; chýba *triforium*); z vonkajšej strany má *oporný systém* a takmer klasicky čisté dvojvežové priečelie s tromi portálmi, s *kráľovskou galériou* a odľahčenými vežami; klasickej dokonalosti dosiahla katedrála v Chartres (po 1194); je zaklenutá štvordielnou križovou klenbou (z toho plynie, že tu prvý raz bolo použité priebežné *travé*); katedrála má výrazný *transept* a polygonálnu katedrálnu *ochodzu* s vencom kaplniek (pozri *chór s vencom kaplniek*); vynechaním *empór* vzniklo trojité delenie steny (*arkády*, *triforium*, *okná*), čo si vyžiadalo dokonalejší *oporný systém*; v ranej fáze gotickej architektúry sa ešte nepoužívala *kružba* (prvé náznaky sa objavujú v katedrále v Chartres); okná mali štíhly, vysoký tvar (*lancetové okno*), hlavice stĺpov mali bohatú ornamentiku, *záver chóru* mal často ešte románsky kruhový pôdorys (Notre-Dame v Paríži); zo stredného Francúzska (Paríž, Laon) sa gotika šírila do okolia, najmä do Normandie (St.Étienne v Caens, okolo 1200; chrám v Bayeux, okolo 1230); v Normandii sa architektúra vzájomne ovplyvňovala s architektúrou anglickou (porovnaj v románskom slohu

anglo-normandská architektonická škola); ďalej sa gotická architektúra šírila do Burgundska (najmä stavba mestských a kláštorných kostolov; porovnaj románsku *burgundskú stavebnú školu*); čoskoro začala gotika prenikať aj do ostatných krajín, kde po zvyčajnom (nie vždy) počiatočnom preberaní francúzskych vzorov nadobúdala regionálne odlišnosti; najskôr sa šírila do Anglicka (ešte v 12.st.), potom do Nemecka, Talianska, strednej Európy, Španielska a ďalších krajín; sprostredkujúcu úlohu hrali predovšetkým kláštory *cisterciánov, františkánov, dominikánov, premonštrátov*; konkrétne praktické aj umelecké poznatky šírili po celej Európe *stavebné huty*; do strednej Európy sa rozšírila gotika prostredníctvom cisterciákov z Burgundska; *krížovými výpravami* sa gotika rozšírila až na Cyprus a do Sýrie; pozri *klenba rebrová osemdielna klenba rebrová šesťdielna*

klasická gotika:

Dudák: po stavbe katedrály v Chartres (po 1194) nastáva fáza klasickej gotiky; trvala približne do smrti Ľudovíta IX. (1270); pre vrcholnú gotiku je typický bohato vyvinutý *oporný systém*, zvýraznená vertikálna (pomer šírky k výške hlavnej lode je približne 1:3); užívajú sa *zväzkové piliere* ťahajúce sa až k päte oblúkov arkád; bohatšia profilácia architektonických článkov; celkom zmizol *polkruhový oblúk* používaný ešte v ranej gotike; kruhové pôdorysy chrámov sa zmenili na polygonálne; *strechy pultové* nad vedľajšími loďami sa niekedy nahrádzali *strechami valbovými* (to umožnilo prelomiť okná aj do *triforii* (katedrála v Kolíne nad Rýnom; rozvíjal sa typ troj až päťloďových katedrála s *chórovou ochodzou, vencom kaplniek* a bohatým vonkajším oporným systémom; užíval sa *lomený oblúk* a *rebrová klenba* (*klenba krížová* štvordielna, v Burgundsku sa ešte udržala aj *šesťdielna*); plastika bola viazaná na architektonické články; uplatňovali sa gotické *kružby* (prvý raz v katedrále v Remeši, 1211); vnútorné výškové členenie chrámu sa definitívne ustálilo na troch pásmach (*arkády, triforium, veľké okná*); postupne strácalo význam aj triforium, ktoré bolo v niektorých chrámoch iba dekoratívne naznačené (loď katedrály v Amiens, 1220) alebo celkom chýbalo (katedrála v Le Mans, od 1218); ustálil sa typ západného priečelia s trojicou *portálov* na prízemí, s bohatou sochárskou výzdobou, mohutnou *rozetou, kráľovskou galériou* a s odľahčenými vežami; prototypom tohto typu chrámu je vznosné priečelie katedrály v Remeši, zatiaľ čo u katedrály v Amiens je už zrejme vertikálna tendencia; vo vrcholnej gotike sa prehĺbila snaha zredukovať stavbu na skelet (pozri *skeletová stavba*), potlačiť múr v prospech presklenej steny; oproti antickej vyváženosti hmoty a voľného priestoru *zvítazil* jednoznačne odhmotnený obal priestoru (vrcholom týchto snáh je zrejme Saint Chapelle v Paríži, 1245-1248); tendenciu stavať stále vyššie klenby (Amiens 43m) zastavilo roku 1284 zrúcanie 48m vysokej klenby v Beauvais; toto empirické poznanie hraníc tektoniky (ale aj zmena ideí a vkusu) spôsobilo, že sa v ďalšom období upúšťalo od prehnanej vertikality; v oblasti Anjou (okolo Loiry) sa rozvíjal v 13.st. tzv. *style Plantagenet* (s trojloďovými *halovými* kostolmi alebo jednolod'ovými *sálovými* kostolmi; pozri *chrámové typy*); v čase vrcholnej gotiky sa gotická architektúra rozšírila do všetkých katolíckych krajín (vrátane križiackeho východného Stredomoria > *Palestína, Sýria*); osobitá bola najmä gotika v Anglicku a Nemecku; talianska gotika bola silne poznačená antickou tradíciou; pozri *kapitulná sieň*

poklasická gotika:

Dudák: na rozdiel od klasickej gotiky (u ktorej existuje rovnováha medzi poňatím detailu a celkovým systémom) kládla poklasická gotika väčší dôraz na architektonický systém; najnápadnejšie sa to prejavuje lineárnym, ničím nenarušovaným zvýraznením *tektonického* systému stavby; detaily tohto systému strácali autonómiu a niekedy boli celkom vynechané (napr. hlavice pilierov arkád); v niektorých prípadoch ide linearizácia tektonického systému tak ďaleko, že napr. zväzkové piliere nie sú tvorené *adício* jednotiacich článkov, ale uberaním hmoty a tvorbou abstraktných línií; prvé znaky poklasickej gotiky sa začali prejavovať už v prípade katedrály v Amiens; centrom poklasickej gotiky bolo však najmä južné Francúzsko: Avignon, katedrála v Narbone (od 1272), katedrála v Rodez (1277), chór katedrály v Limoges všade tu je doložená účasť *majstra* Jeana Deschamps, ktorý mal výrazný podiel na zrode poklasickej gotiky; významnými centrami poklasickej gotiky boli Paríž, Porýnsko (najmä dóm v Kolíne nad Rýnom) a Praha (tu od 1344 pôsobil jeden z najvýznamnejších predstaviteľov poklasickej gotiky Matyáš z Arrasu); typickým ozdobným prvkom od konca 13.st. boli *lúčovité* motívy *kružby* (pozri *rayonnantná gotika*); ku koncu 14.st. sa uplatňovali *plamienkové* motívy, ktoré sa najprv objavili v anglickej gotike (pozri *flamboyantná gotika*); v poklasickej konštrukcii sa popri klasickej gotickom rozvádzaní tlakov začali používať aj *železné spojky* (kramle); popri *klenbe krížovej* sa

začala používať *klenba sieťová* (prvý raz v Anglicku) a *klenba hviezdová*; vedľa bazilikových chrámov vznikali aj *sieňové rovnolodia* (ďalej pozri *chrámové typy*); odstraňovaním *triforia* sa začalo uplatňovať dvojčlenné delenie steny (*arkády* a vysoké okná), čo napomohlo ku zjednoteniu a presvetleniu priestoru; na konci 13.st. a najmä v 14.st. sa pod vplyvom asketizmu *žobravých rádo*v dominikánov a františkánov objavil triezvy smer; vyznačoval sa jednotným obrysom, zjednodušenou konštrukciou (často bez *oporného systému*) a návratom k nosnej funkcii múra (chrám sv. Trojice vo Vedome); chrámy žobravých rádov boli väčšinou jednoloďové alebo dvojloďové (chrám kláštora jakobínov v Toulouse), ktoré umožňovali kazateľom intenzívnejší kontakt s veriacimi; v južnom Francúzsku sa často stavali veľké jednoloďové kostoly (*sálové kostoly*), ktorých *rebrová klenba* je podpretá dovnútra vťahnutými piliermi, medzi ktorými sú budované bočné kaplnky (katedrála v Toulouse, v Albi, Montpellier, Avignon); tento typ stavby bol úspornejší, umožňoval bezprostredný kontakt kazateľa s veriacimi a bol výhodný aj z vojenského hľadiska (mohol sa používať ako pevnosť: katedrála v Albi; 1282-1390) osobitý prejav mala v poklasickom období anglická gotika (*decorated style* a neskoršie *perpendikular style*); asi od roku 1350 preberalo iniciatívu v gotickej poklasickej architektúre Nemecko (*halové kostoly*) a české krajiny (pôsobenie parlérovskej stavebnej huty)

neskorá gotika:

Dudák: znakmi neskorej gotiky boli napr. prieniky vertikálnych článkov rímsou, zjednotenie priestoru špecificky poňatou *klenbou sieťovou*, prenikanie rebier klenby priamo do pilierov, zámerný nesúlad medzi klenbou a pôdorysom interiéru (už v stavbe chrámu sv. Víta v Prahe Matyáša z Arrasu a najmä Petra Parléřa); rozvoj neskorej gotiky sa datuje od 1.štvrtiny 15.st.; je neskorá gotika sa spája najmä so strednou a západnou Európou (v Taliansku v tom období sa už rozvíja renesancia); hlavným stavebníkom v tomto období už nebola cirkev ale mestá a šľachta; neskorá gotika sa vyznačovala snahou po zjednotení priestoru, zjednodušením architektonických tvarov a uplatnením ľudského meradla; stredná loď býva iba mierne prevýšená; triforium sa už neuplatňovalo (okrem Normandie; pozri na tradíciu románskej *normandskej stavebnej školy*, *anglo-normandskej stavebnej školy*); v neskorej gotike opäť posilnené nosné funkcie múrov; niektoré klenby boli samonosné, a preto rebrá v hornej časti klenby mohli plniť iba dekoratívnu funkciu (*klenba krúžená*, *klenba vejárová*); iné klenby už boli priamo bezrebové; *zväzkové piliere* boli redukované (z toho istého dôvodu: posilnenia nosnej funkcie múrov a existencie samonosných klenieb) na kompaktné podpory s mäkkými líniami; pilierom a stĺpom často chýbali hlavice (jej pôvodná funkcia bola rozkladať tlak z *architrávov*); chýbajúce hlavice umožnili neprerušovaný pohyb (skôr vizuálny) nosných článkov od rebier až k pätám; súčasne s priestorovým zjednotením a tvarovým zjednodušením sa objavila v detailoch architektonických článkov až prebujnená ozdobnosť; ďalším znakom bola ostrá profilácia rebier, pilierov, ďalej reliéfné členenie stien na samostatné polia; objavovali sa fantastické tvary klenieb aj naturalistické prvky (rebrá v podobe suchých vetiev; pozri *vladislavská gotika*); *naturalizmus* mal pravdepodobne *flámsky* pôvod (> *žánrové* motívy vo *flámskej maľbe*, príznačný *realizmus* severskej gotiky); pre neskoré obdobie gotiky bol typický rozvoj osobitých národných škôl: Francúzsko, Holandsko (aj inde) rozvíjalo *flamboyantnú gotiku*, Anglicko *perpendikular style* (pozri *klenba vejárová*) a *tudorovskú gotiku*; Čechy *vladislavskú gotiku*, Nemecko *partikulárnu gotiku*, Portugalsko *manuelský štýl*, Španielsko *isabelský štýl*, *platereský štýl* (viac rysov ranej renesancie) a *gótico florido*; v 16.st. začala gotická architektúra prenikať do zámoria (katedrály v Santo Domingu a San Juan v Portoriku); gotika doznievala za Alpami v 1.pol.16.st.a v cirkevnej umeleckoremeselnej tvorbe strednej Európy dokonca až do počiatku *baroka*; v sakrálnych stavbách sa gotické tvaroslovie dlho uplatňovalo aj po odoznení gotiky (pozri *baroková gotika*); gotický štýl v historizujúcich slohoch 19.st. (*neogotika*) bol tradične považovaný pre svoju „duchovnosť“ za klasický „kostolný štýl“

architektonická kompozícia:

Dudák: gotická architektúra je článkovaná *tektonická* architektúra, ktorá široko uplatňuje *skeletovú konštrukciu* s vonkajším aj vnútorným *oporným systémom*; gotická tektonika je celkom odlišná od klasickej tektoniky využívajúcej podporu a preklad (pozri *architrávový systém*); v gotike sa uplatňoval kompozičný princíp *ad quadratum* aj *ad triangulum*; pôdorysy stavieb a takmer všetky architektonické články boli geometricky konštruované; gotické sakrálné stavby zastupujú najmä veľké *katedrály*; stavali sa však aj chrámy jednoloďové, *baziliky* a chrámy *halovej* dispozície; *centrály* sú v gotike menej časté (majú zvyčajne pôdorys *gréckeho kríža* s *chórovými závermi*)

ramien tohto kríža alebo majú pôdorys polygonálny); mimoriadnu pozornosť venuje gotika priečeliu chrámu; *portál* je bohato vyzdobený: na prízemí sú *tympanony*, na poschodí sa nachádzajú *kráľovské* a *trpasličie galérie* a uprostred je veľké kruhové okno - *rozeta*); po stranách priečelia veľkých chrámov bola dvojica odľahčených veží; na rozdiel od *aditívneho* blokového spôsobu stavby románskej architektúry, gotická architektúra sa usiluje o prepojený a jednotný priestor (hlavná loď je predĺžená *chórom*, bočné lode *chórovou ochodzou*); *krypta* pod chórom zvyčajne chýba, a preto nemusí byť chór zvýšený (niekedy je však chór od hlavnej lode oddelený *lettnerom*); *lomený oblúk*, *rebrá* a *oporný systém* umožnia zvýšiť a zoštíhliť podpory (stĺpy, piliere, múry); zvýšenie podpor umožňuje zväčšiť okná medzi nimi; vertikality opticky zväčšovala gotická *klenba*; rytmické striedanie *krížovej klenby* (klenbových polí) potláčalo vnímanie horizontál v prospech pozdĺžnej dynamiky (pohyb smerom k oltáru); vo vrcholnej gotike *sietové klenby* svojimi rebrami uzatvárali priestor bez toho, že by ho rytmizovali; zrak mohol voľne kĺzať po klenbe, čo zdôrazňovalo dojem jednotného priestoru; plynulým spojením rebier s *príporami* (bez hlavic) od vrcholu klenutia až po základy (stavby) bol vo vnútornom priestore vytvorený obraz síl, ktoré prúdili celou stavbou; až do obdobia vrcholnej gotiky sa neustále zväčšovala výška chrámových lodí oproti ich šírke; úlohou múra bolo ako priehrada uzatvárať vnútorný priestor; nosná funkcia múra bola potlačená v prospech skeletu (pozri *skeletová* a *stenová konštrukcia*); presvetlenie a zjednotenie stien gotického chrámu je možné sledovať na postupnej premene štvorčlenného delenia steny v ranej gotike (*arkády*, *empory*, *triforium*, bazilikové okná) na trojčlenné delenie vo vrcholnom období (arkády, triforium, bazilikové okná) až na dvojčlenné neskorogotické členenie (arkády, okná); v zjednotení priestoru hrá mimoriadnu úlohu svetlo (*vitráž*, celková transparentnosť architektúry); neoddeliteľnou súčasťou gotických stavieb (najmä katedrál) bola plastická kamenárska figurálna aj ornamentálna výzdoba; plastiky spolu s vitrážami boli svojím námetom začlenené do jednotného výkladového systému kostola: oproti románskemu poňati chrámu ako Božieho hradu vyrastá gotický chrám ako symbol Božieho mesta (*nebeský Jeruzalem*); gotická architektúra vytvára aj charakteristické dominanty mestského priestoru, ktoré sa týčili nad bežnou zástavbou

klenby:

Dudák: základom gotickej klenby boli klenbové *rebrá* a *lomený oblúk*; lomený oblúk umožnil lepšie odvieť klenbové tlaky ako *oblúk polkruhový* a dalo sa ním zaklenúť priestor ľubovoľného pôdorysu; v ranej gotike *arkády* mali ešte polkruhový oblúk; v ranej a vrcholnej gotike bola najrozšírenejšia *klenba krížová*, ktorej princíp bol prebraný z románskeho obdobia, ale bol prepracovaný podľa nových vymožeností (lomený oblúk, rebrá > *klenba krížová rebrová*); krížová klenba bola najčastejšie štvordielna, v ranej gotike ešte šesťdielna a osemdielna, výnimočne päťdielna (Staronová synagóga v Prahe; pozri *klenba rebrová osemdielna*, *päťdielna*, *šesťdielna*); vo vrcholnej gotike sa objavila *klenba hviezdová* a *sietová*; v neskornej gotike sa objavila *klenba vejárová* a *krúžená*; neskorogotické klenby boli niekedy samonosné, bez rebier; klenby využívali aj nové typy oblúkov: „*somársky chrbát*“, *oblúk tudorovský*, *trojlistý*, *záclonový*, *hviezdicový*; na prechode k *renesancii* sa objavila bezrebová *klenba sklípková* (synonymá: *diamantová*, *klenba hviezdicová*, *klenba rutová*); najmä v anglickej a holandskej gotike sa objavovali aj *klenby drevené*; pozri *klenba diamantová*, *klenba hráňová*, *klenba hviezdová*, *klenba krúžená*, *klenba rebrová osemdielna*, *klenba rebrová šesťdielna*, *klenba vejárová*

výzdoba a ornamentika:

Dudák: vo výzdobe chrámov sa výrazne uplatnili farebné okná (*vitráže*), ktoré boli delené drobnými *kružbami* (rôzne ornamentálne tvary z kamenných prútov); v menšej miere sa uplatňovala aj *nástenná maľba*, *mozaika* a vykladanie múrov *drahými kameňmi* (pozri *inkrustácia*); bohatá bola sochárska výzdoba exteriéru (*kráľovská galéria*, *chrliče*, výzdoba *portálov* a *tympanónov*, sochy svätcov pod baldachýnmi); významným ornamentálnym prvkom bola kružba s troj alebo štvorlaločnatými motívami, plamienkovými/*flamboyantnými* a lúčovitými/*rayonantnými* motívami; ďalej sa uplatňoval *vlys* (s *oblúkmi hrotitými*, s vegetatívnymi motívami); funkčnú aj dekoratívnu úlohu mali aj *chrliče* na fasádach; *hlavice* stĺpov a *konzoly* boli zdobené geometrickými, vegetatívnymi, zoomorfnými aj antropomorfnými motívami; rebrá boli profilované, ústredný *svorník* klenby (záverečný kameň klenby) bol tiež dekoratívne vyzdobený; mimoriadne bohatá bola ornamentika neskornej gotiky (pokrútené tvary v podobe zoschnutých listov, naturalistické vetve vytvárajúce rebrá, pretínanie rebier, zložité tvary klenieb apod.); popri *lomenom oblúku* sa používali aj iné typy (*somársky chrbát*, *drapériový oblúk* a Ď.)

profánna architektúra:

Dudák: gotika je považovaná za klasickú dobu *hradov*; dispozícia hradov bola funkčne rozdelená (obránná, obytná a prípadne reprezentačná časť hradu, kaplnka); menšími feudálnymi sídlami boli *tvrdze*, stavané zvyčajne priamo v dedine alebo v jej bezprostrednej blízkosti; v mestách sa stavali nielen hrady (pozri *mestský hrad*) ale aj prvé paláce pre svetských a cirkevných feudálov; mali často pevnostný charakter (pápežský palác v Avignone); neskoršie boli mestské paláce bohato zdobené (starý palác *chunyských opátov* v Paríži, dom U zvonu v *Prahe* na Staromestskom námestí); meštianske kamenné *domy* v strednej Európe mali zvyčajne úzke priečelia a dlhú parcelu s dvorom; najbohatšie patricijské domy stáli zvyčajne v centre mesta u námestia, smerom ku hradbám sa úroveň meštianskych domov zmenšovala

urbanizmus:

Dudák: gotické *mestá* vznikali dvojakým spôsobom: rozrastaním zo staršieho osídlenia (z historického jadra) v *podhradí*, na križovatkách ciest, u brodov, okolo *kláštora*, u nálezísk drahých kovov ap.; alebo boli gotické mestá zakladané; v prvom prípade (vznik rozrastaním pôvodnej osady) nebolo mesto budované podľa jednotnej urbanistickej koncepcie a organicky sa prispôbovalo miestnym podmienkam; založené mestá majú zvyčajne jasný pôdorysný rozvrh (*námestie*, pravidelná *uličná sieť* ap.); centrom mestského života bolo trhovisko, zvyčajne obostavané zo všetkých strán; domy sa stavali na úzkych, hlbokých parcelách; typická bola jednotná *uličná fronta* z úzkych priečelí s gotickými trojuholníkovými *štítmi*, neskoršie s *podlubňou*; meštianske domy mali väčšinou priechody, ktorých ústrednou časťou bol *mázhaus*; zriaďovali sa aj *fontány* na námestí, ku ktorým bola vodovodom privádzaná voda; potom čo osada získala mestské právo, stavali sa na námestí alebo v jeho blízkosti *radnice* (často prestavované z kupeckého domu alebo budované na mieste mestskej tržnice); radnica reprezentovala mestskú samosprávu, preto bola bohato zdobená; súčasťou mesta sa stali aj *kláštory* mestskej rády (*františkáni*, *dominikáni*); mestá boli opevnené, vybavené hradbami s obrannými vežami, priekopami, *bránami* atď. opevňovacími prvkami (pozri *opevnenie*)

Francúzsko:

Dudák: zrodom gotickej architektúry; dominantnými cirkevnými stavbami boli veľké katedrály (*baziliky s chórovou ochodzou* a vncom kaplniek); vo svetských stavbách prevažujú hrady (Tarascon, Pierrefonds); stavali sa aj paláce (*Louvre*, palác *Clunyských opátov* v Paríži, pápežský palác v Avignone); zriaďovali sa *špitály*, často veľmi honosné (špitál v Beaune), radnice, kašny, mosty; mestá boli dokonale opevnené (Carcassone, Aigues-Mortes); podrobný vývoj gotickej sakrálnej architektúry uvedený v rámci všeobecnej charakteristiky slohu; pozri *flamboyantná gotika*, *konáre*

Anglicko, Walles, Škótsko, Írsko:

Dudák: anglická gotika má s francúzskou gotikou spoločný pôvod v normandskej architektúre (pozri *anglo-normandská architektonická škola*); neskoršie sa anglická gotika vyvíjala nezávisle od francúzskej; prvky nového gotického slohu viditeľné pri prestavbe chóru canterburskej katedrály (1174, najmä Trinity Chapel; franc. staviteľ Guillaume de Sens); neskoršie anglické katedrály narozdiel od francúzskych nestoja zvyčajne v meste, ale sú súčasťou opátstva a kláštora (stoja na voľnom priestranstve); z boku (najčastejšie z južnej strany) s nimi susedil *rajský dvor s kapitulnou sieňou* (*Chapter-House*); hlavnými znakmi anglickej gotiky: mohutné štvorhranné veže nad *križením* (veže zvyčajne rovno zakončené); pretiahnutý pôdorys chrámu s ďaleko vybiehajúcimi *transeptmi* (zvyčajne sú dva transepty rôznej dĺžky, niekedy sú dvojloďové); pravouhlé zakončenie chóru s pravouhlými kaplnkami orientovanými na východ, v čele s *Lady Chapel*; charakteristickým rysom sú aj časté *empory*; anglické chrámy nie sú tak vysoké ako vo Francúzsku, preto aj *oporný systém* je menej rozvinutý; typické je bohato zdobené široké priečelie katedrály, ktoré presahuje šírku lodí (katedrála v Licolne a vo Wellse); západné veže zvyčajne nie sú súčasťou fasády chrámu a stoja stranou alebo dokonca za ňou; namiesto portálov zvyčajne kryté vchody (často ich je viacej); namiesto *rozety* na priečelí je zvyčajne okno s *lomeným oblúkom*; rímsy sú často zdobené *cimburím*; menej náročná konštrukcia stavby umožnila sústredenie na výzdobu; v neskorej gotike sa užívali bohato zdobené klenby a *kružby*; preslávené sú anglické dekoratívne rovny; anglickým chrámom niekedy chýba strop (sv. Štefan v

Norwichi); najvýznamnejšími stavbami anglickej gotiky sú: katedrála v Canterbury (od 1174), v Lincolne (chór od 1192, trojlodie s priečelím 1220-30), vo Wellse (chór 1174-92, trojlodie s priečelím 1230-39); do počiatkovej fázy *decorated styly* patrí prestavba Westminsterského opátstva (od 1245; stavitel' Henri de Reynes, vplyv francúzskej gotiky); vplyv francúzskej gotiky prezrádza aj tzv. Anjelský chór v Lincolne (1256-80, *klenba sieťová*), katedrála v Exteru (prestavba 1280-1350), katedrála v Yorku (prestavba 1291-1350), chór chrámu v Bristole, chór katedrály v Ely (1323-36); profánne stavby: mohutné hrady Caernarvon, Conway, Beaumaris); pozri *early english, decorated style, perpendicular style, tudorovská gotika*

Nemecko:

Dudák: dlhšie ako vo Francúzsku pretrvával románsky sloh; v Porýnsku stavané dvojchórové chrámy (pozri *kostol dvojchórový*); uplatňovali sa dva *transepty* a arkádové *galérie* na priečelí (sv. Martin v Kolíne nad Rýnom, 1185); v prechodnom období boli gotické prvky skôr dekoráciou na románskych stavbách (dóm v Magdeburgu, 1209); katedrály v Naumburgu (1207-42), v Bambergu (1187-1237) a v Limburgu (1213-1243) vychádzajú z francúzskeho ranogotického štýlu (katedrála v Laone), ktorý je doplnený doznievajúcim románskym štýlom; zrejme najstarším rýdzo gotickým chrámom je centrálny kostol Panny Márie v Trieri (1227-1243); spočiatku sa nemecká gotická architektúra vyvíjala (najmä v Porýnsku) pod francúzskym vplyvom; dóm v Štrasburgu má románsky chór z 1176-1200, transept v štýle katedrály v Chartres; trojlodiu podriadenému staršej časti chýba francúzska vertikálna a je štýlovo blízke opátskemu kostolu Saint Denis (francúzska raná gotika), slávne západné priečelie z 1276-1356 od Erwina von Steinbacha s typickou nemeckou expresivitou; vrcholom nemeckej gotiky je dóm v Kolíne nad Rýnom (1248-1322); pôdorys a chór vychádzajú zo štýlu katedrály v Amiens (klasické obdobie); bočné lode pripomínajú katedrálu Saint-Etienne v Bourges (1195-1280, klasické obdobie so znakmi poklasického vertikalizmu v hlavnej lodi); na stavbe kolínskeho dómu sa zrejme zúčastnil staviteľský rod Parlérovcov (Henrich a zrejme aj Peter Parlér); pre nemeckú gotiku je typický najmä bohatý *oporný systém* s dekórom (dóm v Kolíne); ďalej sú typické vysoké veže s perforovaným zahrotením a vysoké chóry; v neskoršej gotike je typická jedna veža na priečelí (katedrála v Ulme, 15.st., dok.19.st.); vedľa gotických katedrál bol rozšírený *halový kostol*: dóm sv. Alžbety v Magdeburgu (1235-83), dóm v Meissene (1312-42), kostol sv. Kríža v Gmünde (Švábsko); v severnom Nemecku sa presadzovala *tehlová gotika*; budovali sa výstavné *radnice* a mohutné mestské brány; v období 1350-1500 získala nemecká gotika veľký vplyv v Európe (*halové kostoly, partikulárna gotika*); nemecká gotika vyvrcholila tvorbou rodiny Parlérovcov (dóm v Gmünde, 1351-1410; dóm v Ulme); predznamenal neskorú fázu gotiky; v neskoršej fáze boli postavené významné chrámy: chrám v Annabergu, v Pirne (*sieťové a krížové klenby*); sieňový chrám v Annabergu (južná strana nemeckých Krušných hor) staval žiak Benedikta Reita Jakub Heilmann zo Schweinfurtu (po 1512), ktorý tu použil (obdobne ako v Čechách v chráme Panny Márie v Moste) "riedlovské" *krúžené klenby*; v Nemecku zachovaných mnoho gotických radníc (v Brunšviku, Hildesheime, Stralsunde, Halberstade, Münsteru, Reigensburgu, Ulme, Lübecku a i.); mestské domy používali *hrazdené murivo* (Norimberk); *mestá* boli opevnené, s bohato zdobenými bránami; stavali sa *hrady* (najrozsiahlejšie patrili *rádu Nemeckých rytierov*: Malborg 1280, Kwydzin 1300-1384); zvláštnym typom hradnej architektúry bol *ganerbenburg*; pozri *konáre*

Rakúsko, Švajčiarsko:

Dudák: ranogotická architektúra preniká do Rakúska v 13.st. spolu s *cisteriáckym* rádom (Heiligenkreuz); v 14.st. sa umeleckým centrom stáva Viedeň; viedenský chrám sv. Štefana stavaný od 12.st. (západné veže a portál), prestavba začala okolo 1320 a vyvrcholila v 2.pol.14.st. počas vlády vojvodu Rudolfa IV.; na stavbe sa prejavuje vplyv parlérovskej huty (preukázateľne na prestavbe chrámu pracuje sám Henrich Parlér); trojlodie chrámu sv. Štefana je neskorogotické (od 1465); najrozšírenejším typom rakúskej gotiky bol *halový kostol* (často išlo o *dvojlodie*); prechod k renesancii predstavovalo umenie *podunajskej školy*; švajčiarska architektúra (najmä v oblastiach osídlených Francúzmi) nadväzovala na francúzsku architektúru; popri *bazilikách* (katedrála v Basileji a v Lausanne) a *halových kostoloch* vynikali radnice; významná je pevnostná architektúra pozdĺž alpských ciest (hrady Chillon, Vufflens, Aereburg a d.).

Taliansko:

Dudák: gotický sloh šírili najmä rády *cisteriákov*, *františkánov* a *dominikánov*; v talianskych katedrálach prevládajú horizontály nad vertikálami; obvyklé je používanie ríms a plochých stropov; často sa uplatňujú *krížové klenby*; s výnimkou chrámu San Francesco v Bologni (1236-64) sa v Taliansku v 13.-14.st. neuplatnil francúzsky rozvinutý *oporný systém* a to aj za cenu, že sa namiesto neho použili *klieštiny* sťahujúce múry a brániace roztlaku klenby; veža sa nestala integrálnou súčasťou chrámu a mala podobu samostatnej *kampanily*; častá bola kupola nad krížením; horné okná boli často kruhové a nikdy celkom nevyrazil *oblúk polkruhový*; významnou pamiatkou talianskej gotiky je katedrála v Siene (od konca 12.st.-1317; v tom čase dokončený chór); oproti francúzskej gotike majú jednotlivé pôdorysné polia talianskych gotických kostolov takmer štvorcový tvar, nad ktorým sa dvíha kopulovito prevýšená klenba; vedľajšie lode bývajú veľmi vysoké, takže *arkády* medzi *hlavnou* a *vedľajšou lodou* sú vysoké (to umožňuje zjednotenie priestoru); v prípade sienského dómu bola v interiéri použitá kombinácia tmavo sivého kameňa (*pietra serena*) a bieleho *mramoru*; v sienskom chráme sa nachádzajú polkruhové zaoblené arkády, nad ktorými je použitá *rimsa*; západné priečelie sienského dómu (stavané 1284-99) spojené s menom sochára a architekta Giovanniho Pisana; obdobný je o niečo mladší dóm v Orvietu, navrhnutý zrejme architektom Arnolfom di Cambio; západná fasáda tohto kostola vznikla po roku 1310, keď ju po vzore sienského dómu navrhol Lorenzo Maitani; s osobou Arnolfa di Cambio je spojený aj prvý návrh dómu Santa Maria del Fiore vo Florencii (od 1296), v ktorom sa prejavujú obdobné znaky ako v dómu v Siene, avšak vo väčšom meradle a v kontrastnom použití sivého vápenca a bielej steny; maliar Giotto, ktorý od 1339 pracoval na projekte kampanily florentského dómu; Francesco Talenti navrhol mohutný trojlistový *záver* kostola (pozri *chór trojlistový*); tento záver umožnil Brunelleschimu v 1420-36 vystavať obrovskú kupolu; táto Brunelleschiho kupola je svojim pôdorysom gotická (*oktogón*) rovnako ako je gotická aj svojou technikou (dvojplošťová s nosnými rebrami, v skutočnosti je to *klenba melónová*), ale svojím urbanistickým vyznením a niektorými detailmi (Donatelove *vitráže*, *lucerna*) je už renesančná; v talianskych kostoloch mala veľkú kompozičnú aj *tektonickú* úlohu stena (tradične býva pokrytá *freskami* na biblické témy); kostoly *San Francesco v Assisi (1232)* a *dóm v Miláne* (založený 1387, dobudovaný v 17.st., priečelia z 1813) pripomínajú tektonikou francúzsku gotiku; milánsky dóm ma talianske proporcie, nemecky bohato zdobený *oporný systém* a severiskú priestorovú kompozíciu (konštrukcia *ad triangulum*); bol vybudovaný stredoeurópskymi architektmi (doložená aj účasť Henricha Parléra); v období talianskej gotiky postavený aj rad *kláštorov*; talianske *paláce* majú pevnostný charakter kvadratickeho bloku s nádvorím a mohutnou vežou; príkladom sú: sienská radnica, florentská radnica (Palazzo Vecchia) a florentský Palazzo Bargello (všetky z 13.-14.st.); stavali sa opevnené *hrady* s mohutnými hradbami s *cimburím*, budovali sa mosty, *radnice*, *tržnice*, *špitály*; prechod gotiky do renesancie prebehol v Taliansku celkom nenásilne; ranorenesanční umelci F.Brunelleschi, Donatello, Masaccio a L.Ghilberti mali ešte gotické školenie

Španielsko a Portugalsko:

Dudák: v Španielsku sa gotika prejavila pomerne skoro (katedrála Cuenca, po 1183); gotiku šírili najmä rád *cisteriákov* (kláštor v Moreruele, v Pobletu, Veruele); gotický sloh nadväzoval na severofrancúzske vzory; súčasne však pretrvávala obľuba širokého a nie veľmi prevýšeného chrámového priestoru a vplyv islamského staviteľstva (*mudéjarský štýl*), čo sa prejavilo napr. pri stavbe katedrály v Zaragoze; významnými stavbami boli katedrála v Burgos (1221; Burgos - mesto v sev. Španielsku), v Toledu (1227), v Leónu (1252-1300); osobitá bola architektúra Katalánska, kde sa prejavili tendencie ku zjednoteniu priestoru v jednododových chrámoch *zobravých rádov* (*dominikáni*, *františkáni*) s bočnými kaplnkami medzi *piliermi* (pozri *partikulárna gotika katalánska/gótico especial*); v 14.st. sa stavali okázalé katedrály v Barcelone a v Palma de Malorca; mimoriadne bolo preklenutie 21m širokej lode chrámu v Gerone (1.tretina 15.st.); ozdobný *isabelský štýl* a *platereský štýl* neskoršej španielskej gotiky reprezentujú katedrály v Seville (1402, na mieste maurskej *mešity*), v Salamanke (od 1512) a v Segovii (1522) (provincia Burgos); kombináciou platereského a isabelského štýlu vznikol štýl *gótico florido*; stavali sa paláce, hrady (Bellver pri Palme de Mallorca, 13.st.) a pevnosti; pozri *konáre*

Dudák: do Portugalska sa gotika dostala pomerne neskoro a bola chápaná skôr ako dekoratívny štýl než ako *tektonický systém*; dominantnú úlohu tu nemajú katedrály ale kláštorne komplexy; cisteriácky rád pôsobil v kláštore Alcobaca; v 2.pol.14.st. bol vybudovaný kláštorný katedrálny kostol v Batalha; v neskoršej gotike sa stavali najmä *halové kostoly* (chrám kláštora sv. Hieronyma v Beléme); v 15.-16.st. sa rozvíjal praslávený *manuelský štýl*

Benelux:

Dudák: do krajín Beneluxu prenikla gotika na prelome 12.-13.st. z Burgundska, najmä prostredníctvom rádu *cisteriákov*; charakteristickým rysom bolo budovanie širokých, niekoľkolodňových chrámov s relatívne nízkymi klenbami; na severe sa stavala tehlová architektúra (pozri *tehlová gotika*) s plochými drevenými maľovanými stropmi; významnou je katedrála v Antverpách (holandské mesto) postavená v 14.-15.st., ďalej chrám sv. Gudulu (okolo 1225) a La Chapelle v Bruselu (1226-15.st.), ďalej *transept* a chór katedrály v Tournay (1213-42), kostol sv. Martina v Ypri, katedrála v Melechene, neskorogotická katedrála v Luxemburgu; v neskoréj gotike bol rozšírený bohatý *flamboyantný štýl* a používali sa naturalistické prvky; viac ako inde nadobúdala na význame civilná architektúra; moc holandského meštianstva dokazujú bohaté *radnice* (Bruggy, koniec 13.st.), tržnice, nad ktorými sa týčili vysoké veže (Ypri, Bruggy), výstavné patricijské domy; mestá boli opevnené (Bruggy, Brusel), stavali sa *hrady* (Gent)

Čechy:

Dudák: ojedinelé prvky ranej gotiky prenikali do západných okrajových oblastí Čiech už okolo 1200 (vplyv z *Frankov* aj oblasti od horného Rýna) a do horného a stredného Povltavska (vplyv bavorského Podunajska); v tomto období sa často aplikovali gotické detaily na ešte *románske* stavby (románske kostolíky *vineckej skupiny*);

raná gotika:

Dudák: výraznejšie prenikla gotika do českých krajín v priebehu 2.štvrtiny 13.st., najmä prostredníctvom cisteriáckych *hút* z Burgundska; vtedy vznikali gotické stavby s vyspelým klenbovým systémom aj architektonickými detailami; najvýznamnejšou pamiatkou z tohto obdobia je kostol s kláštorom cisteriáčok Porta coeli v Předklášteří pri Tišnove (po 1233); kostol bol spojený s *donáciou* kráľovnej Konstancie, manželky kráľa Přemysla I. Otakara; zrejme preto sa na priečelí strohého kostola (pozri *cisteriáci*) objavuje *portál* katedrálneho typu (ešte s románskymi detailmi) a pozoruhodná *rozeta*; *krížová chodba* kláštora charakterom *tektoniky* a detailov (*zvážkové piliere* s typickými hlavicami) nápadne pripomína *krížovú cestu* kláštora sv. Anežky Českej (po 1233), ktorého kostol sv. Františka mal jednu z najväčších okenných kružieb v českých krajinách (dnes kostol zachovaný iba v zlomkoch); ďalšou vynikajúcou ranogotickou stavbou je *kapitulná* sieň kláštora cisteriákov v Oseku s typickými kolienkovito zakončenými *konzolami*, ktoré pripomínajú rovnaký priester (kapitulnú sieň) tišnovského kláštora; v duchu neskororománskeho slohu s gotickými prvkami je postavený kostol cisteriáckeho kláštora v Oseku, kostol *premonstrátskeho* kláštora v Teplej (1232), *benediktínskeho* kláštora v Kladruchoch (1233), cisteriáckeho kláštora vo Velehrade (1228); syntézou neskororománskych a ranogotických prvkov je kostol benediktínskeho kláštora v Třebíči (1240), ktorý stavala zrejme huta z Porýnska;

přemyslovská gotika (klasické a poklasické obdobie):

Dudák: gotická architektúra 2.pol.13.st. až poč.14.st. (pomenovaná po posledných Přemyslovcoch); počas vlády Václava I. (vláda 1230-53) a Přemysla Otakara II. (vláda 1253-78) povolani do krajiny kolonisti (najmä z Nemecka); nové podnety prichádzali aj z ďalších cirkevných rádov (*františkáni*, *dominikáni*, *premonstráti*); boli zakladané *mestá* na pravouhлом pôdoryse, s približne štvorcovým námestím (České Budějovice, Vysoké Mýto, Kolín, Klatovy); kráľovskými hradmi boli Písek a Zvíkov (stavané píseckou *hutou*); oba hrady mali dvojposchodové arkádové nádvorie; podobného typu bol hrad v Kadani; štýlovo príbuzné boli šľachtické hrady Český Šternberk, Jindřichův Hradec atď.); vynikajúce postavenie v rámci českej gotiky majú juhočeské cisteriácke kláštory: kláštor vo Vyššom Brode (založený po 1259 Rožmberkami, kláštorný kostol a kapitulná sieň v štýle klasickej gotiky) a kláštor v Zlatej Korune (založený 1263 Přemyslom Otakarom II., poklasická gotika); významné pamiatky klasickej gotiky: kostol sv.Štefana v Kouřimi, kostol sv. Salvátora v kláštore sv. Anežky Českej, trojlodie kostola sv. Bartolomea v Kolíne, hradná kaplnka na Zvíkove a v Horšovskom Týne (všetky pamiatky zo 70.rokov 13.st.); Staronová synagóga v Prahe (po 1280) mala z ideologických dôvodov päťdielnu *krížovú klenbu*; okolo 1240 bola zvýšená úroveň pražského Starého Mesta až o 3m vysokou navážkou ako ochrana proti povodňiam; po 1265 postavený kamenný most v Písku (najstarší dochovaný kamenný most v Čechách); na počiatku 14.st. rad stavieb s poklasickými rysmi: kostol sv. Jakuba v Kutnej Hore, presbyterium kostola sv. Bartolomea v Plzni, kostol sv.

Jiljí na Starom Meste pražskom, minoritný kostol sv. Jakuba na Starom Meste pražskom, augustiniánsky kostol sv. Tomáša na Malej Strane v Prahe; v 1.pol.14.st. stavané najmä kláštorné kostoly s vysokým trojlodím, s pretiahnutým chórom s polygonálnym *záverom* poklasického typu; zdôrazňovala sa vertikálnosť, architektonické články boli jemnejšie a dokonalejšie prepracované; prvým chrámom katedrálnej dispozície v Čechách a najstaršou poklasickou gotickou katedrálou v strednej Európe bol cisteriácky chrám Panny Márie v Sedlci pri Kutnej Hore (1280-1320)

luxemburská gotika (poklasické obdobie):

Dudák: vrcholným obdobím českej gotiky je obdobie vlády Karola IV. (vláda 1346-78) a v menšej miere počiatočné obdobie vlády jeho syna Václava IV. (vláda 1378-1419); v čase vlády Karola IV. sa vytvorila v českom prostredí svojbytná architektúra a české krajiny sa dostali do popredia európskej umeleckej tvorby; významným urbanistickým činom bolo založenie Nového Mesta pražského (1348) s radom kláštorov a kostolov; uplatnil sa pri nich rad pôdorysných variácií: kostol sv. Apolinára (pozdĺžne *jednolodie*), kostol sv. Karola Veľkého a Panny Márie (*centrála*), kostol sv.Štefana (*bazilika*), kostol sv. Jindřicha (*sieňové trojlodie*), kostol Panny Marie Na Slovanoch (sieňové trojlodie s vysokým rovom) atď.; na Starom Meste pražskom sa začal stavať bazilikový kostol Panny Marie pred Týnom s chórom v každej z troch lodí; najvýznamnejším dielom luxemburskej gotiky je katedrála sv. Víta na *Pražskom hrade* (založená 21.11.1344); jej prvým architektom bol Matyáš z Arrasu, ktorý ju stavil na spôsob francúzskych poklasických katedrál (vzory mal v Rodez, Narbone) s typickými lineárnymi detailmi a polygonálnymi postrannými kaplnkami; *majster* Matyáš vystavil osem polygonálnych kaplniek *chórovej ochodze* a katedrálu ochodzu; druhým architektom bol Peter Parlér; začal stavať katedrálu od 1356; v tom čase založil pravouhlé kaplnky na juhu (kaplnka sv. Kríža a kaplnka Martinická) a na severe dostaval Starú sakristiu; dokončil spodnú časť katedrály stavbou kaplnky sv. Zikmunda; celkom špecifickými časťami chrámu je hlboké priečhodné *triforium* a okná so vloženými diagonálnymi okienkami; chór bol zaklenutý originálnou *klenbou sieťovou* (1385); katedrála mala nezvyčajne na juh otvorený hlavný *portál* so zložitou klenbou; vedľa južného portálu ešte Peter Parlér založil veľkú vežu, ktorú dokončili jeho synovia Václav, Ján a Peter (Perlík); okrem sieťovej klenby použil Peter Parlér v katedrále aj *klenbu hviezdovú* (kaplnka sv. Václava), *visuté svorníky* a v *kružbách* plamienkové motívy (*flamboyant*); Parlérova gotika jasne mieri k neskorej gotike; parlérovska *huta* stavala aj katedrálne chóry chrámu sv. Bartolomea v Kolíne (1360-78), palácový kostol Všetkých svätých na Pražskom hrade a mostecké veže *Karlovho mostu* (Parlér ako cisársky staviteľ bol aj riaditeľom stavby mostov); v luxemburskom období sa stavali kráľovské hrady (*Karlštejn*, Kašperk, Radyně), hrady feudálov (Konopiště, Velhartice, Rabí); výstavnosť (nie však progresivnosťou kompozície) vyniká Karlštejn, stavaný Karolom IV. na obranu ríšskych *relikvií* a *korunovačných klenotov* (pozri *ríšske insígnie*, *ríšske klenoty*); v 2.pol.14.st. rástla snaha zjednotiť priestor; zjednodušil sa pôdorys stavieb a častejšia bola *halová* dispozícia (*rovnolodňové* juhočeské kostoly so sieťovou klenbou): kostol sv. Jiljí v Třeboni (*dvojlodie*), kostol sv. Víta v Soběslavi (*dvojlodie*), kostol sv. Víta v Českom Krumlove (*trojlodie*) a ďalšie kostoly, ktoré je možné chápať ako architektonickú obdobu *krásneho slohu*; výtvarné umenie tej doby je označované ako prejav *internacionálnej gotiky*; vrcholné obdobie doznievalo počas vlády Václava IV., kedy boli postavené ďalšie *hrady*, napr. Točnick

jagellonská gotika (neskorá gotika):

Dudák: v prvých dvoch tretinách 15.st. bol vývoj gotickej architektúry v českých krajinách prerušený *husitskými* vojnami (z tejto doby dochované významné opevnenie mesta Tábor; pozri *husitské hrady*); v čase vlády Jiřího z Poděbrad (vláda 1458-71) sa v Prahe stavalo severné krídlo Staromestskej radnice (založená už v časoch Jána Lucemburského); dostaval sa Týnský chrám; v poslednej tretine 15.st. nastúpila v čase panovania Vladislava Jagellonského (vláda 1471-1516) neskorá, *jagellonská gotika*; prvým významným architektom tejto doby v českých krajinách bol autor Pražskej brány v Prahe (od 1474) Matej Rejsek, ktorý postavil tiež *presbyterium* kostola sv. Barbory v Kutnej Hore (od 1499); druhou významnou osobnosťou bol Hanuš Spiess, ktorý prestaval pre Vladislava II. Jagellonského hrad Křivoklát (kaplnku a hlavnú sálu) a pracoval tiež na Pražskom hrade (kráľovské *oratorium*); najvýznamnejším architektom jagellonského dvora bol Benedikt Rejsek/Ried, autor prestavby Kráľovského paláca (Vladislavská sála s celkom svojbytnou klenbou s krúženými rebrami; do 1500); Ried sa zúčastnil aj stavby päťlodia kutnohorskeho chrámu sv. Barbory, ktoré v hornom poschodí zmenil na *halové* trojlodie s typickou *klenbou krúženou* (do 1547); v Riedlovej tvorbe sa často spája mieša gotika (klenby,

podpory) s renesanciou (*portál, ostenie okien*); Ried vynikol aj ako *fortifikačný* staviteľ (Rabí, Pražský hrad); v jeho diele pokračovali jeho žiaci Jakub Heilmann zo Schweinfurtu (kostol Panny Márie v Moste; 1517-94) a Wendel Roskopf (radničná sieň v Táboře); v duchu neskoréj gotiky postavený aj rad kostolov v južných Čechách; vychádzali z *podunajskej školy* (kostoly v Prachaticiach, Hornom Dvořišti, Trhových Svinách), v severných Čechách (kostoly v Lounech, Ústí nad Labem) a na Morave (kostoly sv. Jakub v Brne, sv. Mořic v Olomouci, sv. Mikuláš v Znojme atď.); na prechode k renesancii sa uplatnila *klenba hviezdicová/sklípková* (kostol v Slavoniciach) a *hráňová* (kostol v Šternberku na Morave); významnú stavebnú činnosť vyvíjali páni z Pernštejna (Pardubice, Kunětická hora, Pernštejn), ktorých *huta* vyrábala prefabrikované články z pálenej hlíny

Poľsko, Maďarsko:

Dudák: gotiku priniesol do Poľska rád *cisteriákov*; stavalo sa prevažne z tehál (pozri *tehlová gotika*); variantom pobaltskej gotiky bez *oporných pilierov* je katedrála v krakovskom Wawelu; stavali sa aj *halové kostoly* (dvojloďový kostol vo Wislici, 1362); zachovala sa originálna *drevená architektúra* z 15.st. a tehlové a *hrazdené domy* (Toruň); Sliezska bolo politicky aj kultúrne pomerne dlho viazané k českému kráľovstvu; architektúra Sliezska, najmä vo Vratislavi je však svojbytná a vyznačuje sa poklasickou vertikálnosťou, lineárnosťou článkov a využitím tehál ako stavebného materiálu; do Maďarska sa gotika dostala prostredníctvom cisteriákov a rozvíjala sa vo vzťahu k severofrancúzskemu, rakúskemu a českému umeniu; osobitné postavenie malo Sedmohradsko (dnes Rumunsko); na maďarské územie pomerne skoro prenikla renesancia

Litva, Lotyšsko, Estónsko:

Dudák: v období gotiky sa súčasťou európskej kresťanskej kultúry stali aj pobaltské štáty; gotika sa tu vyvíjala od 14.st.; zrejme boli najmä škandinávske vplyvy, ale aj vplyv ruského umenia; na Litve sa zachovali paláce a chrámy sv. Bernarda a sv. Anny vo Vilnijuse a pevnosť a chrámy v Kaunase; v Lotyšsku sú najvýznamnejšími pamiatkami dóm, pevnosť a sál *gildy* v Rige; v Estónsku sa zachovali kláštory (v Karja) a najmä opevnený dóm, staré mesto s pevnostnými vežami, kostoly, radnica a dom veľkej gildy v Taline

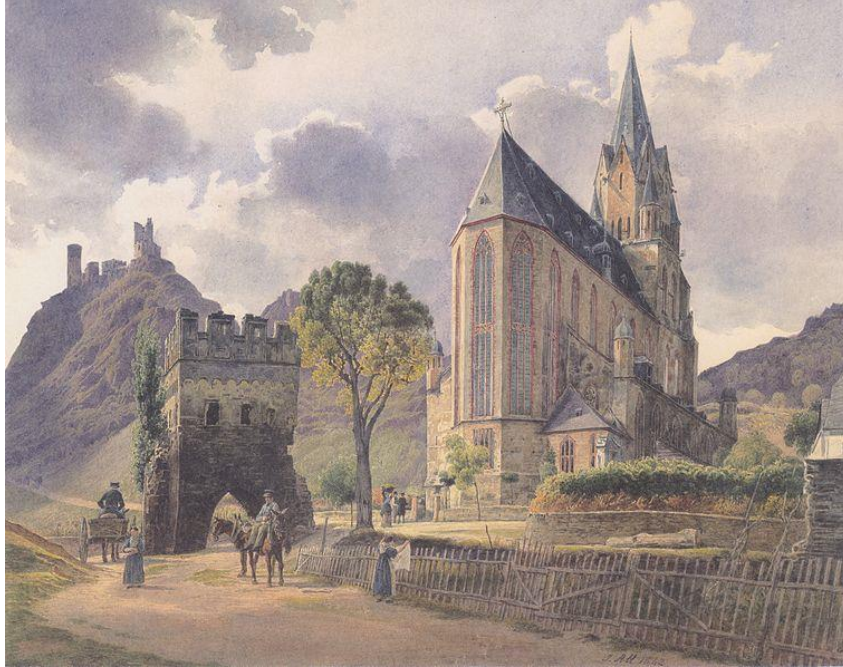
Balkán:

Dudák: do Slovinska prenikala gotika od roku 1240; stavali sa opevnené mestá, hrady (Bled), *halové kostoly*; v Chorvátsku sa gotika presadila po pol.14.st.; významnou pamiatkou je dóm v Záhrebe; najväčší rozkvet albánskeho umenia a architektúry pripadá do 11.-15.st.; stavali sa opevnené *hradiská* s vnútornými hradbami a *akropolou* pre členov vládnuceho rodu; juh krajiny bol ovplyvnený *pravoslávnu architektúrou*, sever románskou a gotickou architektúrou (chrám Veľkého Piatku v Kavaje); v Rumunsku sa v osobitej syntéze miešali západné a východné vplyvy; gotika sa prejavila najmä vo vtedy uhorskom Sedmohradsku (mestský kostol v Cluj-Napoca, Čierny kostol v Brašove) a v Transylvánii (kostol v Biertane); v Moldavsku sa spojila domáca byzantská architektúra s gotikou (opevnené kláštory a kostoly s freskovou výzdobou vonkajších múrov, napr. vo Veronete); väčšina Balkánu (okrem Slovinska, viazaného kultúrne na Taliansku, Chorvátska a časti dnešného Rumunska, ktoré boli súčasťou Uhorska) sa rozvíjala pod byzantským vplyvom; od 15.st. sa územie stalo súčasťou osmanskej ríše

Východné Stredomorie:

Dudák: v *Palestine*, Libanonu a Sýrii vybudovali *križiaci* mohutný systém hradov (pozri *križiacky hrad*), *citadel* a opevnených miest na obranu proti *moslimom*; zachovali sa napr. na juh od Mŕtveho mora hrad Montréal (od 1115), na východ od Mŕtveho mora pevnosť Kérak, pri prameňoch Jordánu Subeiba, v Libanone hrad Beaufort a Džebele, v Sýrii hrady Saone, Chastel-Blanc a najmä rozsiahly Krak des Chevaliers /*patriaci johanitom*); vo *Svätej zemi* vznikali aj významné románske a gotické cirkevné stavby po vzoru francúzskych chrámov (chrám *Božieho hrobu* a chrám sv. Anny v Jeruzaleme, bazilika v *Betlehemu*, chrám Panny Márie v Tortose); prepychové paláce, v ktorých bola gotická architektúra ovplyvnená orientálnym vybavením, sa žiaľ nedochovali; francúzska gotika sa výrazne prejavila na Cypre (katedrála sv. Mikuláša vo Famagúste, katedrála sv. Sofie v Nikósii); na Rhodose sa zachoval hrad veľmajstra *maltézskeho rádu*

pozri: *flámska gotika, vladislavská gotika/ jagellonská gotika, flamboyantná gotika, decorated style, perpendikular style, tudorovský sloh, hispánsko-flámsky sloh, platereský štýl, partikulárna gotika/Sondergotik, gótico florido, gótico especial, gotico oceanico, mudéjarský sloh, mozarabské umenie, internacionálna gotika, „krásny sloh“, mäkký štýl, franko-flámsky štýl, maniera tedesca, isabelský štýl, manuelský štýl/Emanuel-Stil, architecture ogivale, style Plantagenet; krásne madonky; lombardská škola, burgundská stavebná škola; opus anglicum, hlavica: bobuľová/pupencová, listová, polygonálna, taniarová; chórový záver polygonálny; vlys oblúčkový hrotitý; konáre; kapitulná sieň, sieňové trojlodie, modul gotický, český mramor, kameňolit, pretínanie profilov, Chapter-House, Lady-chapell; mesačné obrazy; diamantovanie; hennin*

J. Alt: Hrad Schoenburg a Kostol Panny Márie v Oberweselu na Rýne (1842)